

Katedra: českého jazyka a literatury

Studijní program: Filologie

Studijní obor: český jazyk a literatura

**PODOBY A FUNKCE OBECNÉ ETNINY V PRÓZE
JÁCHYMA TOPOLA**

**FORMS AND FUNCTIONS OF COMMON CZECH IN
JÁCHYM TOPOL'S PROSE**

Bakalářská práce: 106FP6K Ló B-17

Autor:

Karolína KAPRASOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Počet

stran	graf	obrázk	tabulek	pramen	příloh
56	0	0	0	19	0

V Liberci dne: 22. 6. 2011

Zadání

estné prohlášení

Název práce: Podoby a funkce obecné e-tiny v próze Jáchyma Topola

Jméno a příjmení autora: Karolína Kaprasová

Osobní číslo: P08000052

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – kolní dílo.

Prohláším, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Berou na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Ufiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si v domě povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, ať do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohláším, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 6. 2011

Karolína Kaprasová

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Petru Marešovi, CSc., za vstoupný přístup, odborné vedení a cenné rady, které mi při zpracování bakalářské práce poskytl.

Anotace

Pedmětem této bakalářské práce je charakteristika podob a funkcí obecné e-tiny v próze Jáchyma Topola, konkrétně v románech *Andl* (1995), *No ní práce* (2001) a *Kloktat dehet* (2005). Po stručném úvodu mapujícím vývoj uplatnění obecné e-tiny v literárních dílech následuje vlastní práce: v první části je pozornost kladena na vyhledání a popis forem a podob obecné e-tiny (hláskových, tvaroslovných i lexikálních) užitých ve vybraných dílech, v druhé části své práce jsem se pokusila vymezit a definovat alespoň základní funkce, které obecně české prostědky v textech nesou. Zvláštní pozornost byla také kladena na definování funkcí, které na převažujícím obecně českém pozadí mohlo nést užití e-tiny spisovně.

Klíová slova: expresivita, funkce obecné e-tiny, nespisovnost, obecně české prostědky, příznakovost, spisovnost

Annotation

The topic of this bachelor thesis is characteristics of forms and functions of Common Czech in the prose of Jáchym Topol, in particular in the novels *And I* (*Angel*) (1995), *No ní práce* (*Night Works*) (2001) and *Kloktat dehet* (*To Gargle Tar*) (2005). There is a brief introduction outlining the development of use of Common Czech in literary works followed by the work itself: first part focuses on search and description of forms and shapes of Common Czech (phonic, morphological, lexical) used in the selected works, second part of the work deals with specification and definition of at least the basic functions of the means of Common Czech used in texts. A special accent was put on definition of functions that the use of standard Czech could have had on the predominant Common-Czech background.

Key words: expressiveness, function of Common Czech, non standard form, means of Common Czech, markedness, standard form

Obsah

Seznam zkratk	8
1. Úvod	9
1.1. Téma bakalářské práce	9
1.2. Vývoj obecné e-tiny v literárních dílech	9
1.3. Metodika	12
2. Formy obecné e-tiny ve vybraných dílech Jáchyma Topola	13
2.1. Rovina hlásková a morfologická	14
2.1.1. And l	14
2.1.2. No ní práce	17
2.1.3. Kloktat dehet	21
2.2. Ukázky	23
2.2.1. And l	24
2.2.2. No ní práce	24
2.2.3. Kloktat dehet	25
2.3. Rovina lexikální	27
2.3.1. And l	31
2.3.2. No ní práce	32
2.3.3. Kloktat dehet	32
3. Funkce obecné e-tiny ve vybraných dílech Jáchyma Topola	34
3.1. And l	35
3.1.1. Nespisovné prvky v promluvách	36
3.1.2. Nespisovné prvky v pásmu vyprav e	37
3.1.3. Spisovné prvky v promluvách	38
3.1.4. Spisovné prvky v pásmu vyprav e	39
3.2. No ní práce	40
3.2.1. Nespisovné prvky v promluvách	41
3.2.2. Nespisovné prvky v pásmu vyprav e	42
3.2.3. Spisovné prvky v promluvách	44
3.2.4. Spisovné prvky v pásmu vyprav e	45
3.3. Kloktat dehet	45
3.3.1. Nespisovné prvky v promluvách	46
3.3.2. Nespisovné prvky v pásmu vyprav e	48
3.3.3. Spisovné prvky v promluvách	50
3.3.4. Spisovné prvky v pásmu vyprav e	50
4. Záv r	51
5. Seznam literatury	55

Seznam zkratek

a kol.	a kolektiv
apod.	a podobn
atd.	a tak dále
atp.	a tak podobn
.	íslo
ed.	editor
nap .	nap íklad
oprav.	opravený
ro .	ro ník
roz–.	roz–í ený
s.	strana
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný
vyd.	vydání
xenofob.	xenofobní výraz

1. Úvod

1.1. Téma bakalářské práce

Pedmětem mé bakalářské práce je charakteristika podob a funkcí obecné češtiny v prózách Jáchyma Topoly, konkrétně se budu zabývat romány *Anděl* (1995), *Nová práce* (2001) a *Kloktat dehet* (2005).

Jáchym Topol, pocházející ze spisovatelské rodiny (otec Josef Topol byl básník, dramatik a překladatel, matka Jiřina Topolová je dcerou Karla Schulze), se svou tvorbou řadí mezi současné autory vyutvářející v rámci svých textů obecnou češtinu.

1.2. Vývoj obecné češtiny v literárních dílech

V novodobé české literatuře je šuplatní nespisovných jazykových prostředků zcela legitimní součástí literárního vyjádření¹, nebylo tomu tak ale vždy; obecná čeština se nejprve musela do literatury, zastoupené texty psanými pouze spisovnou podobou jazyka, prosadit, a protože jazyk (zejména mluvený) je velice dynamický, pojetí a funkce obecné češtiny v literárních dílech od jejího prosazení do umělé literatury až do dneška procházejí vývojem. Nespisovné prvky češtiny, které se v dílech českých spisovatelů objevovaly v počátcích (druhá polovina devatenáctého století a počátek století dvacátého), odpovídaly především záměru, který představovalo širší jazykovou základnu realisticky motivovaných děl o národnosti.²

V průběhu dvacátého století se do literatury prosadila obecná čeština, a to z jednoduchého důvodu: tato nespisovná podoba češtiny dominovala v širší

¹ Mareš, 2008, s. 111

² Uhlířský, 1965, s. 183

komunikaci na celém území ech³, dokonce i v komunikaci nejprostších vesničan, ve které se dříve náe í udržovalo flivé, do-lo k podlehnutí šb flnému eskému hovorovému úzu⁴. Auto i po nespisovné variet sáhli také proto, fle nabízela širokou škálu výraz citov zabarvených, expresivních, mnoho neot elých frazém , metafor, p irovnání, která pro literární díla znamenala zna nou aktualizaci, navíc pro autory, kte í usilovali o zobrazení nového typu hrdiny, tj. mladého sou asného lov ka, byla nespisovnost, opírající se o reálnou podobu e i mladých lidí, výchozím postupem.

Venkovský realismus vyuflívající ná e níh prvk (nap . *Mary-a* V. a A. Mr-tíkových, *Její pastorky a* G. Preissové, K. Sv tlá se svými romány z Podje-t dí atp.), postupn ustupoval jakési první fázi uplat ování nadná e ní nespisovnosti v literatu e, která primárn nesla funkci tzv. jazykové charakteristiky, to znamená, fle se omezovala na promluvy postav, podle nichfl se dala rozpoznat jejich regionální, sociální i vzd lanostní p íslu-nost. Prvním, kdo obecné prvky slouflící k charakteristice postav vyuffil, byl K. M. apek-Chod ó prost ednictvím pražské obecné e-tiny se pokusil znázornit a jazykov odli-it v-echny vrstvy spole nosti. Tato snaha je nejvíce patrná v dialozích románu *V t etím dvo e* (1895). Na tento postup navázala ada dal-ích autor (nap . K. apek, M. Pujmanová), p esto nejznám j-ím dílem, které vyuflívalo tento princip, je román *Osudy dobrého vojáka Tmejka* (1921-1923) Jaroslava Ha-ka.

Pouflívání nespisovnosti se v dal-í fázi p estalo vázat pouze na blíffe ur ující charakteristiku postav, pomalu za alo slouflit jako záznam b flné mluvené komunikace.

Po roce 1948 a v pr b hu let padesátých do-lo k oslabení tendence k prosazování obecné e-tiny v um leckých textech, a to z d vod teoretických zásah , které jazyk v literárních dílech na základ p edstavy šjednotné celonárodní

³ Mare-, 2008, s. 111

⁴ Ut -ený, 1965, s. 183

vyjadrovací formy⁵ regulovaly. Nespisovnost byla chápána jako záležitost minulosti, pokud se užívala, pak pouze v náznacích a byla uplatňována převážně ve spojitosti se společensky negativními charaktery nebo jevy. Přesto díla inspirovaná z obecné řečtiny vznikala také, nejvýraznějším podnětem pro umělecké využití nespisovné variety národního jazyka byla hlavně tvorba příkladová, zejména angloamerická (díla J. D. Salinger, P. P. Pasoliniho, W. Millera), a koli nelze tvrdit, že to byla jediná příčina; autoři tehdy usilovali o subjektivizaci díla, šlo o zachycení všech citových rozměrů souasného života⁶ a vědního řivota, nově se objevil kompoziční princip vyprávění, který je součástí fikčního světa, je vnímán postavou, a vypráví události ze svého pohledu, tedy ich-formou (např. *Zbabělci* Josefa Těkvoreckého). Tato díla ale nebyla v té době vydána, až přelom padesátých a šedesátých let se nesl ve znamení užívání obecné řečtiny; díla Těkvoreckého a Hrabala se tak stala důležitým inspiračním zdrojem.

Funkce nespisovnosti v textu se v následujícím období opět posunula: sloužila k poetizaci textu, to znamená, že v textu byly užívány prvky nacházející se na hranici mezi spisovnou a nespisovnou podobou řečtiny, čímž text dostával estetickou hodnotu vycházející z napětí mezi šokávaností a překvapivostí, vytváření paralelismů a kontrastů⁷.

Osmdesátá léta se vyznačovala přisuzováním hodnot na základě užití spisovného a nespisovného jazyka. Toto hodnotové rozložení je velice patrné v románu Jana Pelce *Íá bude h*, kde jazyk spisovný nese negativní konotaci, oproti tomu stojí nespisovnost, která indikuje nekonvenčnost, charakterizuje postavy odmítající oficiálně hlášené hodnoty.

Po roce 1989 má literatura využívající nespisovnosti mnoho podob, n kterých tendence jsou ale významné a určující pro více autorů a textů: dále se klade na

⁵ Mareš, 2008, s. 112

⁶ Stich, 1975, s. 217

⁷ Mareš, 2008, s. 113

šorálnost ó to znamená, že text nese specifika mluveného vyjádování⁸, dále spontánnost, i snahu p ekvapit neobvyklými spojeními.

Z tohoto stručného shrnutí vývoje obecné e-tiny v literárních dílech je patrné, že uplatnění obecných prostědků v umleckých textech v d sledku snahy o aktualizaci textu prošlo několika významnými etapami a posuny.

Souasná literární tvorba má mnoho forem a podob: její variabilnost souvisí s názorem, že je šcokoli dovoleno⁹; autor m je tak dána možnost individuáln a svobodn pracovat s jazykem ve všech jeho slofkách.

1.3. Metodika

Má bakalářská práce bude sestávat ze dvou částí: v první části bude pozornost kladena na formy obecné e-tiny (hláskové, tvaroslovné i lexikální) uflité ve vybraných dílech Jáchyma Topola, druhá část bude v nována snaze definovat, jaké funkce obecná e-tina v konkrétních případech nese.

Cílem této práce je tedy komplexn zobrazit odlišnosti uflitých variet národního jazyka a pokusit se formulovat, jaké má stídání těchto dvou kódů v textech funkce.

⁸ Mareš, 2008, s. 113

⁹ Mareš, 1996, s. 176

2. Formy obecné češtiny ve vybraných dílech Jáchyma Topola

Tato část práce má za úkol zmapovat a popsat formy obecné češtiny ve vybraných dílech Jáchyma Topola: *And I*, *No ní práce* a *Kloktat dehet*.

Z každého díla bude nejprve učiněna sonda zaměřená na vyhledání vyskytujících se forem obecné češtiny v dílech, a pro větší názornost budou připojeny konkrétní ukázky popisovaných jevů.

Na základě vyhledání těchto informací bude možno vyvodit a znázornit hierarchii daných jevů, to znamená zjistit, jakých podob obecné češtiny Topol užívá nejčastěji a jakých pouze okrajově. Dále se můžeme zamyslet nad tím, u kterých slovních druhů k nám dochází, zda jsou tyto formy užívány systematicky a pravidelně nebo zda dochází ke kolísání.

Toto znázornění ukáže, zda Topol využívá ve všech vybraných dílech tytéž podoby obecné češtiny, zda se u jakým formám vyhýbá, jaké jsou mezi díly difference.

Následně bude pozornost zaměřena na lexikální stránku děl: zde spíše ale půjde o stanovení míry nespisovnosti (na stupnici od mírné expresivity až po expresivitu vysokou, tedy zejména vulgarismy) než o závazné prohlášení určitých výrazů za obecně české, což se i kvůli neustálému posunu nekodifikovaných výrazů směrem nahoru, do oblasti spisovného jazyka nedá přesně určit.

Tyto závěry budou výchozím bodem ke druhé části bakalářské práce, která se má pokusit analyzovat, jaké funkce obecná čeština, její kolísání a kontrastnost se spisovnou češtinou v Topolových dílech plní.

2.1. Rovina hlásková a morfológická

2.1.1. Anděl

V tomto v po adí t etím Topolov románu, vydaném roku 1995, z eteln dominuje ta forma obecné e-tiny, která v rovin hláskové m ní samohlásku é na í/ý. Toto tzv. úflení je hlásková zm na obecn j-ího charakteru, která se následn projevuje i v morfologii: koncovky -ýho, -ýmu atd. Tyto zm ny pat í ke klasickým projev m nespisovné podoby eského jazyka, není proto p ekvapením, že je zde tato zm na tak hojn zastoupena:

*šByla zima, zima v roce, a v tý tu taky v-ichni fíli, ti skute ní i ti práv vznikající v **chorobný** fantazii zadržávajícího vyprav e í ů (s. 9)*

*ší zítra bude postávat a popocházet u k ířovatky, vládnout And lu, t ímat **neviditelný** ot že moci, rozsuzovat spory a rovnat **k ivý** v -tby. T eba kyselinou do zlého oka. ů (s. 11)*

Postupujeme-li dále podle frekvence výskytu ur itých nespisovných podob, za zm nou -é > -ý následuje dal-í typicky obecn eská zm na v zakon ení p ídavných jmen tvrdých a zájmen: ý >ej, která se rovn íl projevuje v morfologii: zm na koncovky -ý na -ej, -ým > -ejm atd.

*š**Jednozna nej** purpur **krvavejch** mrak planety chaos. ů (s. 15)*

*ší mluvil o bolesti, zmínil i psí bolest, která t sejme v okamžiku jak **náhlej** poryv v tru [í] a pak bylo zas sv tlo, ervánky í **novej** den. ů (s. 13)*

Vedle těchto změn lze v románu často zaznamenat změny v rovině morfologické: unifikovanou koncovku *-ma* v 7. pádě ísla množného u všech slovních druhů, u kterých dochází ke skloňování, nejvíce autor tohoto zakončení ale uplývá u podstatných jmen:

Šm l chu uhnout t lem, schoulit se okolo toho rudého, přes sítnici se náhle rozpínajícího bohu, n jak ho omotat svalama, -lachama, kostma, vlasama, v-ím, co nepochybně patílo jen jemu, a snad chtěl v sobě to vidění rozpustit. (s. 14)

Topol také s oblibou uplývá k diferenciaci od spisovné podoby jazyka tyto výrazy, kde dochází buď ke zkracování vokálů, které se bez nich jakých pravidelností objevuje tak jako u všech slovních druhů, nebo ke zjednoduování souhláskových skupin, oty se týkají především pomocného slovesa *být* a slovesa *(přijít)* v první a třetí osobě ísla jednotného.

- Zkracování vokálů :

Što poznal brzy, flet nejlep-í je vyhybat se oknu, oknem. (s. 14)

ŠDocela přesně si pamatoval, kdy vidění přilo poprvé. (s. 14)

Šíla co s tím v-ím a přes to všechno í. (s. 13)

- Zjednoduování souhláskových skupin:

š*M l bych to tomu Machatovi íctí copak já m flu na ú adí dyfl je udám, co
eknou, p ídu vo bytí eknou, fle sem úchylák, eknouí ů* (s. 24)

ší *n kdo holt má p átele, kerejm zavolá v keroukoli hodinu, denní i no ní, povídal
vyprav a mrkí ů* (s. 13)

Dal-í typické rysy obecné e-tiny jako jsou zánik slabikotvorného *-l* v minulém p í estí po souhlásce, protetické *v-* p ed samohláskou *o-* na po átku slova, zm na *-í/-ý* na *-ej* v ko enu slova i šsbliřování typ asování v rámci slovesných t íd¹⁰, se v díle také objevují, ne ale v takové mí e jako formy jmenované vý-e. P esto i tyto podoby nespisovnosti mají v textu ur itý význam a ur itou funkci, proto je pot eba je zaznamenat a vzít v potaz.

- Zánik slabikotvorného *-l* v minulém p í estí po souhlásce:

ší *-vih sebou, rozbil si hlavu o schod p ed kostelem í ů* (s. 12)

- Apokopa *-í* u sloves vzor *d lat a sázet* ve 3. osob plurálu přítentu¹¹:

š*Chystaj se do kina, ekl mu soused.ů* (s. 23)

š*Nechápal, fle se potkani nechaj vřdy napadnout.ů* (s. 26)

- Protetické *v-* p ed samohláskou *o-* na po átku slova:

š*Kde se-? Votravujou t policajti?ů* (s. 25)

¹⁰ Dane-, 1997, s. 165

¹¹ Maglione, 2001, s. 75

- Změna na -í/-ý na -ej v koncových slovech:

šPernica **kejve**. ť (s. 33)

- ŠSblífování typ sázování v rámci slovesných tvarů¹²:

šLaci posvátnou schránku vrátil kostelníkovi, ten nadával, ale pak **ztichnul**, v-íml si, **fle** je plná bankovek í ť (s. 13)

2.1.2. Noční práce

Ve zkoumané části tohoto románu, vydaného s estetickým odstupem od románu *And I*, zcela dominuje ta forma obecné e-tiny, která pracuje se zjednodušením souhláskových skupin. Repertoár takto zkrácených slov je stejný jako v románu *And I*, jedná se tedy hlavně o všechny osoby jednotného i množného čísla u pomocného slovesa *být* (samozřejmě kromě těchto osob singularu, kde vedle sebe nejsou dvě souhlásky, a proto nemůže dojít ke krácení) a o sloveso *jít*, které se ve zkoumané části objevuje ve všech osobách kromě první osoby singularu a těchto osob plurálu. Typické jsou i ty případy, kdy se dvě slova spojí v jeden výraz.

š**Dem** na pou , **de**-taky? řekl Milan. **P** ijels na dýl?

Dem s Kv tou, řekl Pepa. ť (s. 18)

šJá vim, řekl Ondra. Já myslel, **fle** se-mrtvej.

Pocem! zahih al se Malej. ť (s. 24)

¹² Daneš, 1997, s. 165

Převaňující prvek obecné *e*-tiny v románu *Anděl*, tedy koncovka *-ě* změní ná na koncovku *-ý* u přídavných jmen tvrdých a u zájmen, se objevuje v hojně míře i v *No ní práci*. Zde se ale tato změna objevuje především u adjektiv, zastoupení přeměny koncovky *-ě* > *-ý* u zájmen bylo minimální.

Šlo to **obrovský** objímat se se Zuzou. Nic **jinýho** se mi ufl do myšlení nevejde, **fládný** ty v cí, říkal si. (s. 22)

Šel Jindra ho praštil přes ruku. Nejní zralá, ty vole.

Mně **mravý** chutnají, bránil se Malej. Sou **sladký**. (s. 19)

Zánik slabikotvorného *-l* v minulém příteli po souhlásce v *No ní práci* nacházíme i to, že překvapivě, i po sloves bez tohoto nefinálního sufixu příteli inného byl ve zkoumané části zaznamenán vícekrát než např. klasická změna koncovky *-ý* na koncovku *-ej* u přídavných jmen tvrdých a zájmen i tato spolu s krácením kvantity vokálů, vyskytujícího se především u sloves, následuje.

- Zánik slabikotvorného *-l* v minulém příteli po souhlásce:

Šel Ondra mu z ruky **vytrh** pytlík, vyházel z něj na trávu tři kočky i ponožky, jednu za druhou. **Nafouk** pytlík, prásk! plácnul do něj. (s. 15)

Šel Malej ho **chyt** za rukáv a to bylo smutný, vřel to přece Malej se ho musel přidržovat, aby **neupad**. (s. 30)

- Změna koncovky *-ý* > *-ej*:

š*Ne íkej! Se–bledej jak ty st ny tady. Se–bledej jak patník!*õ (s. 26)

š*Tys to v d l, jo? íkal Malej. fle je mrtvej?*

Ne. Spi.

Nem flu hnedka spát. Jak to, fle je mrtvej?

*Byl hrozn starej.*õ (s. 32)

- Zkracování vokál :

š*Ale houby, ekl mu Ondra. Hodim ti prkno, nebo klacek, nebo provaz.*õ (s. 10)

š*Musim jet. M jte se.*õ (s. 14)

Zm na v morfologické rovině o unifikovaná koncovka *-ma* v 7. pádu ísla množného u v-ech slovních druhů, u kterých dochází ke skloňování, se v *No ní práci* vyskytuje jak u podstatných jmen, tak i zájmen.

š*To kv li Malýmu s nima -li. Malej cht l na pou , cht l na houpa ky, cht l se nacpat bonbónama, tureckým medem.*õ (s. 21)

š*Vítr svi-ť l po poli, hu el mezi v tvema strom .*õ (s. 18)

Vedle těchto nejastějších podob obecné e-tiny byly v díle nalezeny tyto formy:

- Protetické v- před samohláskou o- na počátku slova:

š**Von** je to -íkovnej chlap, brouší po dílnách hnedka, **vo i** v-udeí ma-ina se zad e a hele! **Von** tajdle Lipka spojí dva drátky, vy istí virgle a jede toí v trák starej **vopraví**, no!õ (s. 35)

šLidi ho cht li **vodtrhnout**, ale ne-fo to. Cht li mu dávat jídlo, ale **von** necht l.õ (s. 22)

- Apokopa -í u sloves vzor d lat a sázet ve 3. osob plurálu přítomného¹³:

šCoural se zpátky podél eky. ekal, fle na n j **zavolaj**.õ (s. 21)

šNejlep-í bude, kdyfl **vyrazej**. N jak se tam dostanou. **Po kaj** ufl jen chvilku.õ (s. 25)

- Slovesa s chybnou osobní koncovkou v první osob plurálu:

šA kdyfl se **vezmem**, tak **budem** bydlet v Praze?õ (s. 27)

- Šsbliřování typ asování v rámci slovesných t řídõ¹⁴:

šPak se Malej postavil, a nefl sebou zas **seknul**, ud lal pár krok .õ (s. 24)

- Změna -ý > -ej v konci slova:

šMofná by Malýho moh **nýst**.õ (s. 25)

¹³ Maglione, 2001, s. 75

¹⁴ Daneš, 1997, s. 165

2.1.3. Kloktat dehet

P edposlední Topol v román, vydaný roku 2005, op t využívá n které formy obecné e–tiny více nejl jiné. V první ad zde dominuje, stejn jako v románu *And l*, zm na koncovky -é na koncovku -ý u p ídavných jmen tvrdých a u zájmen.

š*Pan Cimbura íkal, fle hned po pádu eský –lachty a v bec v–eho eskýho tam N mci dali vojáka. Pan Cimbura íkal, fle Hitler osobn vybral svýho nejlep–ího lov ka. S flintou hlídal zam ený patra.*õ (s. 26)

S románem *And l* koresponduje také etnost koncovky -ej u p ídavných jmen tvrdých:

š*Na kluka se–malej, ale na krysu velkej dost.*õ (s. 24)

š*Lefel jsem v posteli z krabic od mýdla, najedenej a vykoupanej, a Vopi ák, kterej se tehdy ve–el do jediný krabice, bekalí* õ (s. 15)

Ani v tomto románu Topol nezm nil –kálu výraz , u nichfl dochází ke zjednodu–ování souhláskových skupin: jde tedy op t o pomocné sloveso *být* ve v–ech osobách i plurálu krom t etí osoby ísla jednotného singuláru (zajímavá je podoba pomocného slovesa *být* ve druhé osob singuláru, kde se uflívá formy *se–* místo spisovného (*j*)*si*) a sloveso (*p i*)*jíť*. etnost výskytu je stejn jako v *No ní práci* vysoká.

š*Ty kryso, ekl Dýha. Já myslel, fle se– velká krysa, co pro m de. A to se– ty, ty kryso.*õ (s. 24)

šHele, **dyfl** donese–cigára, tak *t* mofná **vemem** sebou. Mofná!

Kam?

Do cizinecký légie. **Dem** tam já, Karel i Páta. Chata **de** taky. Nofle i baterky máme.

M fle–jít s náma. My sme Psanci.õ (s. 24)

Morfologická změna se tradičně objevuje u podstatných jmen a zájmen v 7. pádu plurálu a stejně jako u obou předchozích románů je jednou ze základních forem obecné e–tiny, jichž Topol ve svých dílech využíval.

šN který dolezali, *t eba s malejma mouchama, pavou kama, mu–kama, v–im, co nahrábli, co p ed nima* neuteklo.õ (s. 8)

ší a za chvíli se prali v–ichni, a ti, co m li svoje jazyky, *t ma jazykama* vali a nadávali a nadávali i esky.õ (s. 21)

Mezi jevy, které se objevují relativně často ve všech zkoumaných dílech Jáchyma Topola, bezesporu patří zkracování vokálů. Ve zkoumané části románu *Kloktat dehet* k tomuto jevu docházelo především u zájmen a sloves.

š**Muj** fotr je letec, ekl Dýha. Veme m i dal–í kluky do armády. **Muj** fotr mi posílá zprávy o komunistickým povstání.õ (s. 25)

šJestli Vopi ák po ezal na–i mámu, tak se **nedivim**, fle ho zahodila, napadlo m .õ (s. 27)

V díle vedle frekventovaných podob obecné e–tiny dále nalézáme další typické hláskové a tvaroslovné rysy:

- Zánik slabikotvorného *-l* v minulém píestí po souhlásce:

š*To jsem se ale **plet**.*õ (s. 19)

š*Vyrost, ufl se neve-el do krabice od mýdla.*õ (s. 27)

- Apokopa *-í* u sloves vzor *d lat* a *sázet* ve 3. osobě plurálu přítentu¹⁵:

š*í bakeliti mají svou vlastní e , **domlouvaj** se, aby jim nikdo nerozum l.*õ (s. 11)

- Protetické *v-* před samohláskou *o-* na počátku slova:

š*No, hlídal patra, ten chlap ve **vocelový** p ilb s kvérem, a pak taky zmizel, nejspí-
vodtáh k ertu, zámký v patrech ale z staly, no jo.*õ (s. 26)

- šSbliflování typ asování v rámci slovesných tíd¹⁶:

š*e-i tu byli za n co, jako Karel, nebo fle kradli nebo zdrhali, i Dýha **zdrhnul**
rodi m nebo komu, u koho byl p edtím.*õ (s. 16)

2.2.Ukázky

Pro lepší demonstraci kvantitativního zastoupení sledovaných jevů
přikládáme úryvky z jednotlivých románů :

¹⁵ Maglione, 2001, s. 75

¹⁶ Daneš, 1997, s. 165

2.2.1. Anděl

ŠTak alespo vyzn l pozd ji skandál téhle nocií z úst pomateného vyprav e, chorobného lhá e tehdy v Nonstopu, vykládal i o Jatekovi, který tu chodil okolo, chodil a díval se koukal, aby vid lí n kdo holt má p átele, **kerejm** zavolá v **keroukoli** hodinu, denní i no ní, povídal vyprav a **mrkí** n kdo má modlitbu a n kdo nic, vole, –klebil se [í] neřskon il **svý prolhaný** vypráv ní o Jatekovi, který v d l, fle ten, co bere drogu, se sám stává drogouí a pak je **mrtvejí pokroucený** vypráv ní z letopis 5. tvrti, báchorku a fantasmagorii, vypráv ní o o ní chorob ve stadiu **pokro ilý** psychopatie a o touze najít blaho te a tadyí takovou moralitku se **stra-ídlama**, anekdotu pro sígry, neřdou spátí vypráv l i o jám , která fere lidi, a **bod** za sebe do okna –pinavým ukazovákemí a co s **tím v-im** a p es to v-echoí ud lat, íkal mi pod **zá ivkama**, nad **ktorejma** se n kde vysoko svíjelo nebe z chemie, mluvil o bolesti, zmínil i psí bolest, která t sejme v okamříku jak **náhlej** poryv v tru, dívali jsme se ven sklen nou st nou Nonstopu u And laí a pak bylo zas sv tlo, ervánkyí **novej den.õ** (s. 13)

2.2.2. Noční práce

šJá teda **zkusim** chodit, ozval se najednou **Malej**.

Co?

No, já **e-t** nechodil, **pocem!**

Ondra si k n mu stoupl, **Malej** ho chytil za loket a soukal se vzh ru.

Stojim, hele! **Vyk ik** a svalil se do trávy. To byla acha, ten au ák mi málem **ufík** nohy!

Já **vim**, ekl Ondra. Já myslel, fle **se-mrtvej**.

Pocem! zahih al se **Malej**.

A zase se s pomocí Ondry postavil, **vyk ik: Stojim!** a zas sebou **-vih** na trávu. Chechtali se oba. Kdyfl **Malej upad** asi pot etí nebo víckrát, Ondra na n j sko il a chechtali se v tráv , smáli se, v bec nemohli p estat.õ (s. 24)

2.2.3. Kloktat dehet

šP i-el ale pan Cimbura. Povídá, fle tohle **mý** pospávání po koutech nesná-í. fie mi **prej** visí jazyk z pusy a **nevím vo** sob . Pan Cimbura si odplivl. Mám **bejt** Albrecht k ruce, povídá. A taky mi povídá, a se **t -im**. Protofle za chvíli tu budu mít spousta brách . V úst edí ufl je rozhodnuto. Co taky s barákem po -lechtici? N mci mu zakroutili krkem. Pan Cimbura si sedl na -palek. íkal jsem ti ufl, hochu, fle jim -lechtic v as **nevodlít**? Byl to, tak íkajíc, **zapálenej** aviatik. Hrobku na h bitov má ov-em p knou, povídal pan Cimbura. Za **novejch** po ádk má eská -lachta **svý** místo v hrobce, no. A v baráku po -lacht budou bydlet **chudý** kluci, tak je to **správný**.

Jaký kluci? povídám.

V t-inou p **kný** hajzli, povídá pan Cimbura. Uvidí-õ (s. 29)

Z uvedeného a popsaného repertoáru obecn eských forem zaznamenaných ve vybraných dílech a p ídaných ukázek z jednotlivých díl je patrné, fle Jáchym Topol pracuje s relativn írokou -kálou mořností hláskových a tvaroslovných zm n, nej ast ji dochází ke zm n koncovky -é na koncovku -ý u p ídavných jmen tvrdých a zájmen, ke zjednodu-ování souhláskových skupin u pomocného slovesa *být* a u slovesa *jít*, ke zm n koncovky -ý na obecn eskou koncovku -ej u p ídavných jmen tvrdých. Typický rys Topolových próz je dále zkracování kvantit samohlásek, které se neváfle na fládný konkrétní slovní druh a je v prózách rozlořeno zna n

nepravidelná, unifikovaná koncovka *-ma* u substantiv a pronomin v 7. pádu plurálu a zánik nefinálního sufixu *pí-estí* u sloves.

Mezi jevy spí-e okrajové bychom mohli zaadit zánik koncové hlásky *-í* u sloves vzor *dlat* a *sázet* ve 3. osobě plurálu přítomného, protetické *v-* před samohláskou *o-* na počátku slova, šablifikování typ *asování* v rámci slovesných tvarů¹⁷ a slovesa s chybějící osobní koncovkou v první osobě plurálu.

V žádné ze zkoumaných částí nebyla nalezena např. změna *ou-* v *ú-* na počátku slov (*úvoz* > *ouvoz*, *úroda* > *ouroda*), zánik *v-* před skupinou souhlásek (*vstávat* > *stávat*, *vztek* > *stek*) atp.

Zároveň je ale nutné podotknout, že uvedené jevy značně kolísají, nejsou uhlásky sledny. V románech *No ní práce* a *Kloktat dehet* jsou tyto změny vázány především na promluvy postav, nebo se váží na situace, ve kterých se jedná o reprodukci toho, co někdo řekl nebo vyprávěl. Zde se nabízí jednoduché vysvětlení, a to, že se autor snažil o věrné zobrazení mluvené řeči, o autenticitu, pomocí které snadno může například charakterizovat jednotlivé postavy. Díváme-li se na nespisovnost v promluvách z tohoto hlediska, pro další analýzu ve druhé části proto bude zajímavější zkoumání obecnějších výrazů, které na promluvy postav vázány nejsou a objevují se ve zbytku textu.

Román *Anděl* se od dvou zbývajících románů liší: zde bylo nalezeno mnohem více nespisovných forem, které nebyly vázány na dialog nebo jeho reprodukci. Jaký to má důvod a jaké funkce tato odlišná stylizace textu nese, se pokusíme zodpovědět ve druhé části práce.

¹⁷ Daneš, 1997, s. 165

2.3. Rovina lexikální

Spisovný jazyk je taková varieta jazyka, která je přímo určena pro veřejnou komunikaci a je v této uflivatel uznávána; podle A. Jedlíky má spisovná e-tina tyto základní rysy: celonárodní a celospolečenská platnost, relativní jednotnost, kodifikovanost (podložená tím, že je podmíněna institucionální péčí), vázanost na skupinu nositelů a funkční stylová diferenciací. Spisovná podoba jazyka je určena k jazykovému styku mluvenému i psanému (voda, literatura, tisk, veřejné proslovy atp.)¹⁸ V opozici ke spisovné e-tině stojí e-tina nespisovná, tedy interdialekty (zde nejrozšířenější obecná e-tina) a dialekty (dialekty jsou ale v souhlasnosti v komunikaci zastoupeny okrajově).

Obecná e-tina, jak již bylo zmíněno výše, má díky svému v této podobě po tu uflivatel vyší postavení než ostatní interdialekty (středomoravské, východomoravské a slezské interdialekty), a to z důvodů likvidace sociální vazby na určitou skupinu mluvčích a zbavení se regionální omezenosti, které vedly k zániku rysu nepřestílnosti této variety.

V rámci obecné e-tiny můžeme vymezit tři různé podoby: 1) obecná e-tina interdialektická, to je taková, která se používá v běžné, každodenní komunikaci a je nejvíce, 2) obecně české prostědky prosazující se do veřejné komunikace: tyto prostědky konkurují e-tině spisovné a vzniká tak napětí mezi formálností spisovné e-tiny a spontánností, uvolněností a emocionalitou nespisovné e-tiny, 3) obecná e-tina stylizovaná, vyufliovaná jako prostědek literárního vyjádření.

V rovině lexikální je neostrost hranice mezi spisovným a nespisovným jazykem znatelná nejvíce; působí zde dva faktory, které znesnadňují jasné zařazení do jednoho z těchto dvou centrálních útvarů národního jazyka – jazyka spisovného a obecné e-tiny. Svou roli zde hraje pragmatická sloflka, to znamená, že uflivatel

¹⁸ Uher, 1996, s. 125

zaujímá k ur itému výrazu n jaké stanovisko, skrz které se vytvá í šsoubor konotací, založených na vlastnostech skute ností samých nebo založených na sociáln a kulturn podmín ných p edstavách.¹⁹ Lexikální prost edky ale mohou být vnímány i individuáln , v tomto p ípad mluvího ovliv uje nap . jeho regionální p íslu-nost. Problematická je také polysémnost jazyka, kde šp íznak m fle být spojen pouze s n kterým významem ur itého slova (nap . *drbat* ve významu *t ít* je neutrální, ve významu *pomlouvat* je obecné a expresivní)²⁰, zde tedy záleží na kontextu, který ne/p íznakovost daného polysémního lexému ur uje. Jasné rozli-ení dále znesnad uje i stylistická sloflka: Petr Sgall dokonce tvrdí, fle v otázce slovní zásoby nejde ani tak o rozdíl mezi spisovnou a obecnou e-tinou, jako spí-e o stylistické rozvrstvení t chto prost edk .²¹ Bohatá slovní zásoba eského jazyka m fle také nabývat odli-nou stylovou platnost v aktuálním uflití daného výrazu: v tomto p ípad mluvíme o synonymii, která nabízí -írokou -kálu lexém , po kterých m fle uflivatel sáhnout. Jádrem této -kály je šlexém nep íznakový (minimáln p íznakový), ke kterému existuje n kolik synonymních lexém s v t-í nebo men-í mírou p íznakovosti, nap .: *ústa ó papula ó huba ó í* ²²

Z t chto d vod je nesnadné charakterizovat obecnou e-tinu v rovin lexikální, p íhlédneme-li navíc k neustálému posunu jazykových výraz sm rem do hovorové vrstvy jazyka, tedy do dolní spisovné podoby e-tiny, nelze lexikální stránku obecné e-tiny pesn vymezit, definovat a za adit, s ur itostí lze íct pouze to, fle obecn eské lexikum a lexikální spojení jsou asto výrazy se siln j-ím emocionálním zabarvením, a kladným (deminutiva ó zdrobn liny; eufemismy ó slova zjem ující nep íjemnou realitu; familiární výrazy; hypokoristika ó domácí

¹⁹ echová a kol., 2003, s. 138

²⁰ echová a kol., 2003, s. 138

²¹ Sgall; Hronek, 1992, s. 69

²² echová a kol., 2003, s. 144

podoby jmen; dtské výrazy), i záporným (augmentativa ó slova zveličená; dysfemismy ó slova zhrublá; pejorativa ó slova hanlivá; vulgarismy, ironie).

Vedle tohoto hlediska zohledujícího zabarvení daného výrazu existuje řada dalších možností dělení. Nahlédneme-li do *Současné české stylistiky* od Marie Čechové a kol., zjistíme, že autorka lexikální vrstvu dělí na neutrální (nepříznakovou) a příznakovou. Za neutrální lexémy se považují takové výrazy, které jsou spisovné, frekventované, stylové a dobově nezabarvené a neexpresivní²³, tyto vlastnosti umožňují univerzální využití nepříznakových lexém v textech. Příznakové lexémy vydělujeme podle příslušnosti k jednotlivým varietám národního jazyka, expresivity apod. Čechová zdrazňuje, že příznakovost jednotlivých výrazů se mění, a to především na úkor ohraničené polýspisovnosti ó nespisovnosti (zde se při kodifikaci, přijímající určité lexémy za spisovné), přihlíží i k frekvenci užití v textech celospolečenské komunikační sféry.

Dle lexémy na neutrální a příznakové lze také podle hlediska dobového: v opozici zde stojí výrazy zastaralé, archaické s různou mírou archaizace a neologismy, tedy lexémy nové; šodvozeniny a slofeniny vzniklé slovotvornými postupy z českých slov: *bavi*, *zámruplný* í²⁴, dále sem také bývají azeny frazémy, pejťatá slova a kalky. Mnohé neologismy se ale rychle stanou součástí užívaného jazyka a dochází k jejich šzdomácnění, proto tyto výrazy svou příznakovost ztrácejí a stávají se lexémy spisovnými.

Z hlediska stylistického se v češtině zpravidla lexémy vymezují šna základ příslušnosti k stylové vrstvě n kterého z funkčních stylů²⁵. Toto dělení podle Čechové ale není zříd vod neostroiti hranice stylových norem mezi jednotlivými funkčními styly jednoduché a přesně definovatelné. Přesto se Petr Sgall ve své

²³ Čechová a kol., 2003, s. 139

²⁴ Čechová a kol., 2003, s. 139

²⁵ Čechová a kol., 2003, s. 140

publikaci *e-tina bez p íkras* o jakési zjednodu-ené zmapování rozvrstvení lexém podle slohového p íznaku pokusil.

Pro tuto bakalářskou práci by mohlo mít p ínos jiné d lení, definované Petrem Sgallem: ve čtyech bodech charakterizoval rozdíl mezi slovy, která jsou společná jak pro jazyk spisovný, tak i pro obecnou *e-tinu*:

- 1) ŠSynonymní prot j-ky, z nichž jsou některé slohové nebo emocionálně p íznakové: *jistý ó tuctovej; spát ó chrn t; pomlouvat ó drbat; hodit se ó -iknout se* atp.
- 2) Přenesení významu: o lidech se říká např. *d evo, ba kora, ko ka, prase*; o neřivých předmětech např. *pa ek*; o věcnostech nebo stavech: *bru et, let t na n co, pást po n kom*.
- 3) Univerbizace: *o ní léka > vo a , státní zkou-ka > státnice, tlustý lov k > tlus och*. Do této kategorie Sgall řadí i slova vzniklá skládáním: *jakbysmet, mermomocí, jakřiv(o)*.
- 4) Slova bez významové ekvivalentního prot j-ku: *lajdák, maka ka, ksichtit se* atp.²⁶

V závěru svého pojednání o české slovní zásobě se Sgall pokusil vymezit přívky, pomocí kterých nejčastěji vznikají obecně české lexémy, sám ale poznamenává, že v *e-tině* to přívky mají stejnou frekvenci zastoupení i u výrazů spisovných, zde se tedy potvrzuje nemohutnost s jistotou zařadit dané lexémy do jednoho z těchto dvou útvarů národního jazyka.

Při vyhledávání obecně českých lexémů ve zkoumaných dílech Jáchyma Topola, bylo nahlíženo do *e-tiny bez p íkras* od Petra Sgalla a Jiřího Hronky, *Slovníku spisovné e-tiny pro -kolu a ve ejnost* a do *Slovníku nespisovné e-tiny*.

Na bázi těchto přívků bychom zjednodu-eně mohli vymezit jakousi stupnici, na základě které výrazy nespisovné m ěme rozřadit: obecně české výrazy s nízkou mírou expresivity ó výrazy pejorativní ó výrazy vulgární. Přesto je nutné

²⁶ Sgall; Hronek, 1992, s. 73

podotknout, fle pouflité p íru ky se ne vřdy shodují, ímfl se op t potvrzuje problematická neostrost hranic mezi jednotlivými stupni.

2.3.1. Anděl

Za obecn eské výrazy s níř-í mírou expresivity jsou v tomto románu považovány lexémy a lexikální spojení: *d cák*, *prachy*, *kámo-*, *akorát*, *fabrika*, *policajt*, *zamáznout n co* (Šaplatit-), *n co se bodlo* (Šhodilo se-), *ale houby* (Šbec ne-), *ka-lat na n co*, *mordovat se s n ím*. Vedle těchto obecn eských lexém bychom mohli vymezit slova expresivní, která sice nejsou popsána jako obecn eská, p esto tato slova nelze adit mezi spisovná: *hudrovat*, *smetánka* (ve významu Šelita-), *au ák* atp.

V této skupin bychom mohli vy lenit speciální podskupinu: slova p ejatá z n m iny, dnes chápána jako obecn eská: *fla-ka*, *ksicht*, *cvok*.

Výrazy jako nap . *vandrák*, *teplou*-atd. jsou definovány v p íru kách rozdíln (podle r zných t ídících kritérií): *vandrák* je Sgallem chápán jako obecn eský výraz, zatímco *Slovník spisovné e-tiny pro -kolu a ve ejnost* tento výraz adí jř k lexém m pejorativním, výraz *teplou*-Sgall op t adí do skupiny obecn eských slov, zatímco *Slovník nespisovné e-tiny* mezi výrazy vulgární.

Na základ v-ech pouflitých publikací do skupiny výraz pejorativních z tohoto románu za azujeme lexémy a lexikální spojení: *pisálek*, *řvanil*, *fřzl*, *morda*, *brloh*, *proflákat*, *-izu k*, *rozbullet se*, *řrát n koho/n co* atp.

Mezi výrazy s nejvy-í mírou expresivity, tedy vulgarismy, adíme: *srát na n co í*. Ve zkoumané ásti bychom v rámci této skupiny mohli ale spí-e vymezit relativn řirokou oblast nadávek, kterou autor vyuffívá: *idiot*, *kunda*, *kurva*, *d vka* atp.

2.3.2. Noční práce

Do skupiny obecněeských výrazů s níže mírou expresivity v románu *No ní práce* patří lexémy a lexikální spojení: *-utr, chmatat, uchat, mazat* (ve významu šitíkat→), *furt, esenbák, drcnout do ně koho, krámovat v něm* atp. Vedle těchto výrazů je v textu i řada expresiv, která Sgall do svého slovníku obecněeských slov nezařazuje, přesto se nedají považovat za spisovná: *tla enice, hih at se, mr avý, k u et* (o lov ku), *-átrat, drandit* atp.

Mezi pejorativa nalezená v tomto románu řadíme lexémy a lexikální spojení: *blb(ec), vl/kráva* (ve smyslu nadávky), *drflka* (u lov ka), *fotr, kecat, bulet, chlemstat, u et na ně koho/n co* atp.

V románu opět nalezneme řadu nadávek, z nichž některé (mírněji) již byly vyjmenovány a zařazeny mezi pejorativa, k vulgarismům bychom mohli zařadit např.: *kretén, kozy* (fléská prsa), *posrat se, hovno* (na pomezí, Sgall slovo zařazuje mezi pejorativa) atp.

2.3.3. Kloktat dehet

V románu *Kloktat dehet* byly nalezeny tyto lexémy a lexikální spojení patřící do obecněeské slovní zásoby s níže mírou expresivity: *cigo-, policajt, pas ák*, vedle těchto slov se bylo také možno v textu nalézt přejímky z němčiny, dnes zdomácnělé a považované za obecněeské lexikum: *ksicht, fla-ka, nemlich* (Špráw ÷ Šp esn ÷) atp. Stejně jako u předchozích románů i zde se objevuje řada expresiv: *k u et* (o lov ku), *kníkat* (o lov ku), *flvatlat, apnout ně co/n koho, schlamstnout ně co, vybodnout se na ně co/n koho* atp.

Za výrazy pejorativní označíme lexémy: *sígr, svolo, pronárod, bakelit* (xenofob. Šernoch→), *í ák* (xenofob. Š í an→), *hatmatilka, debil, zmetek, svin* (o lov ku), *ksindl, blbec, srab, um t, bulet, kecat* atp.

Repertoár uflitých vulgarism je obdobný jako u dvou p edcházejících román , nalezneme zde výrazy typu: *kurva, prdel, hovno, vysrat se na n co/n koho* atp.

Uvedený stru ný p ehled nám poskytl pohled na repertoár nespisovných prost edk rozd lený do t í základních skupin. I p es toto triviální rozd lení je na první pohled z etelné, fle výchozím principem Topolových próz je nespisovná podoba jazyka; toto zji-t ní pln koresponduje s tvrzením Karla Komárka: spisovná e-tina v soudobých literárních dílech jiř nemá dominantní postavení, a nejnak je tomu u Topola.

etnost výraz , které se dají v souladu se v-emi vyufitými p íru kami považovat za obecn eské, není vysoká, p esto porovnáme-li jednotlivé romány, zjistíme, fle se obecn eské lexikum obm ũje; společ né mají tyto t i prózy hlavn p ejímky z n m iny.

Pro výstifln j-í charakteristiku román po stránce lexikální byly do p ehledu za azeny také výrazy, které jsou ve slovnících popsány jako expresivní, tedy v t-inou pat ící k nespisovné variet národního jazyka. Toto roz-í ení napomáhá zobrazit -írokov repertoáru nespisovné slořky v dílech.

Skupinu, ve které byla vy len na slova pejorativní, bychom také mohli považovat za bohatou, vedle výraz zhrub lých zde nacházíme adu řmírn j-íchõ b fln uflíváných, a tedy v kařdodenní neve ejné komunikaci vysoce frekventovaných, nadávek (viz). Oblast nadávek plynule p echází do skupiny vulgarism : zde se jednalo jak o nadávky, tak i o vulgární výrazy vyzna ũjící se vysokou mírou expresivity. Tyto výrazy se objevují nap í texty v r zných modifikacích a významech.

Je t eba podotknout, fle vedle vý-e vyjmenované -kály nespisovného lexika se v románech vyskytuje ada autorem nov ũtvo ených slov (*knírá , podjazyká ,*

dlouhoko-ilák, rozmago it atp.), která slouží k aktualizaci textu, z důvod složitosti a nemohlosti zařadit tato nově vzniklá slova do vymezených skupin, nebylo v tomto směru němu výtu toto lexikum popsáno. Podrobně postihnout lexikální stránku vybraných děl není předmětem této bakalářské práce, pro naši potřebu je toto základní rozlišení dostačující.

3. Funkce obecné češtiny ve vybraných dílech Jáchyma Topola

Funkce, které obecná čeština v literárních dílech nese, procházejí neustálým vývojem: do literárních děl, v nichž měla dominantní postavení spisovná čeština, se obecná čeština prosazovala pouze pozvolna, zpočátku nespisovné prvky sloužily k charakteristice postav, rozlišení sociální příslušnosti postav i k lokalizaci děje. Po útlumu, který byl způsoben změnou režimu v roce 1948, se v šedesátých letech znovu otevřela i k obecné češtině jako k aktualizacímu prostředku navrací, a to především v důsledku vzniku kompozičního principu vyprávění, který je zpravidla hlavní postavou fikčního světa a vypráví události ze svého úhlu pohledu ich-formou; obecná čeština v těchto dílech nebyla užitá s účelem pouhého zachycení skutečného vyjadřování, nýbrž ze snahy o komplexní zobrazení lidského typu.²⁷

V souvislosti se změnou vnímání spisovné češtiny, která, jak uvedla Věra Linhartová, podle mladé generace nese příznak hyperkorektnosti, afektovanosti a nepřirozenosti²⁸, se obecná čeština na území českých (na Moravě a Slezsku pouze omezeně) stala nejpoužívanější variétou národního jazyka v běžné komunikaci. Tato situace zároveň vedla k posunu užívání spisovné češtiny v literárních dílech: v nich

²⁷ Komárek, 1996, s. 169

²⁸ Linhartová, 1996, s. 173

sice spisovná e-tina stále zaujímá významné postavení, nelze však nadále tvrdit, že je dominantní.²⁹

Zvýšená frekvence uplatnění obecné e-tiny nejen v promluvách postav, ale také v pásmu vyprávění, má za následek to, že dříve netypicky a nápadně působící nespisovné formy jazyka přestávají poutat pozornost. Proto Karel Komárek dospívá k závěru, že v současnosti mohou právě spisovné prostředky, které samy o sobě nenesou žádný příznak, v nespisovném kontextu působit jako příznakové.³⁰

Pro díla Jáchyma Topola, zkoumaná v této bakalářské práci, je typické kolísání forem, žádný obecně známý jev v těchto románech není používán dle sledných pravidel.

Cílem této části bude pokusit se definovat alespoň základní funkce, které obecně známé výrazy v textech nesou. Zde bude i evaluujícího obecně známého pozadí bude také dlehlíté pokusit se vysledovat, v jakých situacích je užití e-tiny spisovné a zda by se alespoň v některých případech dalo toto uplatnění spisovnosti považovat za nositele příznakovosti.

Pro snazší zpracování této problematiky byly prózy rozděleny do čtyř sloflek: nespisovné prvky v promluvách, nespisovné prvky v pásmu vyprávění, spisovné prvky v promluvách a spisovné prvky v pásmu vyprávění.

3.1.Anděl

Román *Anděl* je po prózách *Výlet k nádrahí hale* (1994) a *Sestra* (1994) tímto autorovým dílem, které tematizuje městské (pražské) prostředí.

Anděl na tyto prózy v mnohém navazuje i stylově: příznačná je hektičnost a spontánnost vyprávění, splývání jednotlivých pásem postav s pásmem vyprávění a

²⁹ Komárek, 1996, s. 169

³⁰ Komárek, 1996, s. 170

z etelná nespisovnost textu p evládající v obou pásmech. Vypráv ní je plné elips, diskontinuity, nacházíme zde ale i ob asné popisné pasáfe, které tempo narace zpomalují a stojí v opozici proti p evaflující dynamiza ním slofkám vypráv ní.³¹

Pozice vyprav ě se zde ale od *Výletu k nádrafní hale* a *Sestry* li-í: vyprav *And la* zprost edkovává cizí p íb h, jehoí hlavním hrdinou je Jatek. P esto ale vyprav dává tu-it, fe je sou ástí fik ního sv ta, fe ví mnohem víc, nefl je v dané chvíli ochoten oz ejmit a interpretovat. Tato vyprav ova stylizace umoí uje lehké p echázení od neutrálních popis k výrazn nespisovnému vyjad ování, které se d je v d sledku subjektivizace a emocionálnosti vnímání vyprav ě. Tento posun p edstavuje p echod mezi pozicí vyprav ě v románech *Sestra* a *No ní práce*.

3.1.1. Nespisovné prvky v promluvách

Promluvy jsou realizovány nezna enými p ímými, polop ímými a nep ímými e mi i monology. Z d vod nevyuítí distinktivních prost edk , jako jsou nap . uvozovky, poml ky atp., je ob as nesnadné odli-it promluvy postav od pásma vyprav ě. Toto prolínání, mí-ení a splývání zcela souhlasí s definicí Topolových text , která mluví o chrlení v t, proudu í toku e i vyprav ě, kdy je e ová produkce v podstat sama o sob d leít j-í nefl informace, které jsou jejím prost ednictvím sd lovány.³²

V rámci nespisovných prvk v promluvách byly vy len ny skupiny plnící tyto funkce: 1) charakteristika postav, 2) v-eobecná charakteristika ur íté skupiny a 3) funkce atmosférotvorná.

Do první skupiny pat í nap . pan Machata, Jatek atd. P evaflující nespisovnost zaznamenaná v jejich promluvách je typickým projevem b flné neve ejné komunikace mezi oby ejnými lidmi. Pov-echn bychom tyto postavy mohli dát do

³¹ Tůda, 2003, s. 111

³² Mareš, 1996, s. 176

souvislosti se skupinou druhou: nejenže podoba jejich promluv nese osobní charakteristiku, zároveň toto tíhnutí k nespisovnosti vyjádření je znakem příslušnosti k níže sociální vrstvě, lidí z pražského podsvětí, lidí v důsledku represí komunistického režimu odsunutých na okraj šprosperující společnosti.

šChystaj se do kina, řekl mu soused. V jaký z těch vesnic, co jim zbagrovali, bylo kino, co hrálo jednou týdnem, tak jsou zvyklí, poučil ho trafikant Machata.ø (s. 23)

Výraznou atmosférotvornou slofku spatříme v pasážích týkajících se Jatekova pobytu v blázinci; ta se projevuje jak v promluvách, tak i v pásmu vyprávění.

šJatek se napímí, hadr v ruce, a pískrcen ze sebe vypraví hele, debile, chce–chytit mouchu? hehe, tlemí se Jatek a nic co se mu děje, nic co se s ním děje a tlus och jménem Hora ve vaně poněkud zpanikařil a k idylce si vodtrhásám, ví, sípe Jatek v blázineckém flupanu a úflesk se smje.ø (s. 32-33)

3.1.2. Nespisovné prvky v pásmu vyprávěče

Nespisovnost převažuje i v pásmu vyprávěče. Tato povaha textu je výsledkem založení vyprávěče do prostředí fikčního světa: vyprávěčliv, někdy až překotně vypráví příběhy, kterého byl buď přímou součástí, nebo jeho svědek.

Svou roli zde tedy hraje subjektivizace vyprávění, hra s jazykem, emocionálnost projevující se hromadným obecněských forem nebo expresivních lexikálních prostředků.

šM la rud namalovaný ústa. Dlouhý erný vlasy m la svázaný do uzle. V masivní erný sponce. Na každým prstu m la prsteny. Jeden st íbrnej krouflek byl pavouk s o ima. Ty prsteny i sponku, t flký barbarský ozdoby, nosila, zdálo se mu, s lehkostí. Její vlasy vypadaly hustý a drsný. Cht l by se jich dotknout.õ (s. 27)

Tenden nost k hromad ní nespisovných prost edk v pásmu vyprav e pomáhá definovat Jatek v vztah k ostatním lidem nebo skupinám lidí. Nespisovná varieta jazyka uplatn ná v t chto p ípadech je nositelem negativní konotace vztahu k obyvatel m And la, obyvatel m jeho domu, zam stnání v koteln nebo jeho pobytu v blázinci, zárove tento zp sob slouží k zachycení atmosféry, p esn j-í a výstiřn j-í charakterizaci situace.

šP ehlídka za ínala tvá ema od nich ze tvrti, nejd ív v t-ínou p iplul trafikant v ksicht a pak flenský, flenský, r zný mámy, asem mu do-ío, u kterejch kas, v kterejch samoobsluhách, na kterých zastávkách tramvajů õ (s. 15)

šAle brzy zjistil, fle je to mizerná práce, hor-í n flv-echny ty ostatní, práce, která si z p e isteřch plamen a d sivý -píny, ze který je slořená, bere akorát siln j-í extrémý õ (s. 21)

3.1.3. Spisovné prvky v promluvách

Ve zkoumané ásti se spisovná e-tina v souvislosti s realizací promluv jeví jako konstruk ní prvek v dialogích vedených mezi Ljubou a Jatekem. Nelze sice tvrdit, fle jsou tyto promluvy zcela spisovné, ale spisovnost jasn p evařluje. Ljuba se svou relativn spisovnou mluvou vymezuje proti ostatním postavám románu, a proto by se dalo íct, fle v daném kontextu a prost edí se spisovnost jeví jako p íznak

cizosti, jiné sociální kategorie. Touto svou výchozí pozicí Ljuba ovlivňuje i jehoovou produkci Jateka: ten v těchto promluvách inklinuje také ke spisovnosti, čímž se Ljub přibližuje a dostává se tak do opozice proti ostatním obyvatelům domu.

Tato Jatekova změna stylizace indikuje, že jeho v jiných situacích příznakové a nespisovné vyjadřování není důsledkem nízké inteligence, jená se sám v pokračování románu do té, že Jatek je velice sebestylý, takže povdomí o jazykové korektnosti mít musí, ale v prostředí, ve kterém se pohybuje, by spisovnost přisobila silně příznakově a nevhodně, proto jí nevyužívá.

Příklon ke spisovnosti v těchto případech z funkčního hlediska znamená Jatekovu úmyslnou a v domou stylizaci, kterou se přibližuje jazykové úrovni Ljuby, pravděpodobně kvůli jeho zaujetí a kladnému dojmu, kterým na něj Ljuba zapůsobila.

Štady vľdľy bydleľ podnájemník dosazený ONV, zadupala podpatkem na podlahu. Jak jste se sem dostal vy?

Najednou jsem neměl kde bydlet. Dali mi to. Díky psychiatrům.

Potířle?

Ale ne.

Ona odešla od manřela, vyprávěla, ale teď, když se byt uvolnil, se hodlá nastěhovat.

Papíry na to má.

Kdy ta pani umřela? Optal se Jatek.

Leřela tam mrtvá několik dní. Dneska ji vynesli.ř (s. 28)

3.1.4. Spisovné prvky v pásnu vyprávěče

Přes převařující nespisovné pozadí lze v textu nalézt relativně krátké úseky, kam se nedostal řádný obecně šký prostředek. Tyto obařné ryze spisovné úryvky

se omezují na popisy: vypravěč z odstupu reflektuje určitou skutečnost, situaci a dobově zakotvuje vyprávění:

Šlo by zima, blížily se Vánoce, a na Svatou noc se to stalo, na Den blaha, na ten drý deníček (s. 9),

nebo tím vytváří kontrast: z pasáže nespisovně přechází v rámci jednoho tématu do spisovnosti; tím dochází ke zdůraznění, například mezi užitými varietami jazyka nebo úmyslně popisuje něco nelibého spisovným jazykem; vzniká tak rozpor mezi vlastnostmi zobrazované skutečnosti a její pojmenováním.

Šířerný vlasový prameny v tom tanci vířily, smykaly se po plamenech svící a v kostele v ní svatejch děv i kadidel jednoznačně přebíhal pach pálených vlasů, ježely [í] místní politici a vůbec honorace, tihle znervózňali a tu a tam někdo z kostelních lavic povstával (s. 12)

Šlofnice, to byl skladík ve dne na klíč zavěšená bílá místnost, istá jak skalpel, páchla tam dezinfekce a v noci vybuchovaly ty nejtemnější –elmy puchy a smrady, mokvavý pach strachu a pach tlení (s. 18)

3.2.Noční práce

Vypravěč tohoto románu prezentuje děj z odstupu, z vnější perspektivy zaznamenává cizí příběhy, jeho hlavní postavou je dospívající chlapec, který byl se svým mladším bratrem v srpnu 1968 přesunut do otcovy rodné vesnice. Pro tento román je typické časté střídání promluvových typů: pásmo vypravěče plynule přechází do polopřímé nebo nevlastní přímé řeči. Tyto rychlé a frekventované

p echody dynamizují naraci a spolu s promnami perspektivy zobrazení je lze považovat za klíčové postupy ve výstavbě textu.

Jazyková stránka díla je ovlivněna dějovými pasážemi, ve kterých má dominantní postavení hlavní postava, tedy dospívající chlapec: v těchto případech se hledisko vyprávění přesouvá do této postavy, zachycuje, co v danou chvíli vnímá a cítí. D sledkem této změny v perspektivě dochází ke kontaminaci jazyka v pásmu vyprávění.³³

3.2.1. Nespisovné prvky v promluvách

Promluvy nejsou od ostatního textu graficky odlišené, přechody mezi jednotlivou produkcí postav a pásmem vyprávění jsou neostře a nezářetelné, často se dějí v rámci jednoho souvětí. Toto splývání jednotlivých rovin textu je autorovou stylizací, která mu umožní lépe propojovat text a bez problémů střídat perspektivu s neperspektivou atp.

Promluvy v románu *No ní práce* jsou realizovány převážně nespisovnou podobou jazyka. Vliv na výběr ne/spisovného kódu má však sociální příslušnost postav, to znamená, že hlavní funkcí nespisovnosti v promluvách je charakteristika postav (a s tím související všeobecná charakteristika určité skupiny), dále bychom mohli vymezit funkci charakterizující prostředí, vliv okolí.

V dialogích hlavních protagonistů, tedy Ondry a Malého, a vesnických kluků a dívek se faktor věku projevuje nejzřetelněji:

šDrflhubu, řekl Pepa.

Zaví mordu, řekl Jindra skoro souasně.

De mi to na palici, to vedro, řekl Zámuká a vstal.

Sedni! vykřikl Pepa.

³³ Tonda, 2003, s. 112

D te do hajzlu, Límani, chovejte si Prafláky, drflky hnusný, vyk íkl Zá-muká í ō (s. 20)

Tato stylizace realizovaná v promluvách postav fik ního sv ta tohoto románu by se dala ozna it jako reprezentativní ukázka zp sobu mluvy mladé generace, pro kterou je spisovný jazyk nep írozený a v b flné komunikaci nevyužívaný.

O nespisovnosti jako ukazateli p íslu-nosti k nífl-í sociální vrstv , pracující t íd , bychom mohli uvařlovat nap . u ídi e autobusu, sousedky, ale i u vesni an ó zde by se op t dalo uvařlovat o v-eobecné charakteristice ur íté skupiny flující po léta pospolu v jedné vsi. Lze také zaznamenat p ípady, kdy jazykové pov domí p evládající ve vesnici ovliv ũje i mluvu otce bratr , který se jinak oproti prost edí, v n mfl se narodil a vyr stal, vymezuje spisovným jazykem:

šEsenbák Frída p í-el i se svým pomocníkem. Nesedl si, ale hlaholil na celou hospodu. Sme na tebe hrdý! povídal a salutoval tátovi. Hergot, Evflene, nechej toho! povídal táta.ō (s. 25)

3.2.2. Nespisovné prvky v pásnu vypravěče

Porovnáme-li stylizaci pásma vyprav ě v *And lovi* a v *No ní práci*, zjistíme, flē se *No ní práce* oproti *And lovi* vymezuje svou p evařlující spisovností. Tento posun bychom mohli p í íst zm n pozice vyprav ě: v ur ítých ástech si vyprav *No ní práce* zachovává odstup, popisuje prost edí a události z vn j-í perspektivy, p sobí dojmem, flē není sou ástí fik ního sv ta. V takto výrazn spisovném prost edí jsou obecn ěské prost edky p íznakové a nesou hned n kolik funkcí.

Nespisovnost se nejast ji vyskytuje v pasáfích v novaných bratr m: v t chto p ípadech by tyto prost edky mohly reflektovat a zvýraz ovat neformálnost sourozeneckého vztahu, jeho nenucenost, uvoln nost, nevázanost.

ší Malej ho chyt za rukáv a to bylo sm -ný, vfdy to p ece Malej se ho musel p idrflovat, aby neupad.õ (s. 30)

Uflití obecn eských prost edk v pásmu vyprav e také souvisí s neomezenou mofností vyprav e p esouvat se a vci ovat se do postav: jedná se nap . o ásti, ve kterých Ondra vzpomíná na Zuzu ó události jsou sice stále lí eny v er form , ale odstup typický pro nep íznakové pasáfle mizí, ímfl dochází k poru-ení stylisticky jednotné výstavby textu odosobn ného vyprav e.

šTe byl u Zuzy. Cítil, fle tohle je to, co cht l celou dobu. Cht l mluvit, mluvit, po ád. Necht l, aby sly-eli ten zvuk. Objímali se, m li spletené prsty. Bylo obrovský objímat se se Zuzou.õ (s. 22)

Dále bychom mohli nalézt r zné díl í situace, ve kterých uflití obecn eských prost edk nese ur ité funkce: namátkou bychom mohli zmínit nap . obecn eské prost edky vyuflité k charakteristice prost edí:

šSledoval linoleum plné rýh, plné stop po jiných vozících, a uchal pach nemocnice.õ (s. 12)

Zd razn ní n jakého faktu:

šDo lo ky taky necht la. Na jezu spolu byli skoro nahý. Mockrát.õ (s. 23)

Funkce humorná, zveličení komického a filmového jevu:

„Hned se otočil, málem vyprsk. Milan měl na nohou černé polobotky, měl sako. Byl uesanej.“ (s. 18)

3.2.3. Spisovné prvky v promluvách

Spisovné promluvy jsou ve zkoumané části doménou dvou hlavních dospělých postav: otce chlapce a jeho bratra Polky. V případě otce užitá spisovnost indikuje jeho vzdělanost, vysokou inteligenci i vyšší sociální postavení, které ve společnosti jako vědec a vynálezce zaujímá. Polka je z hlediska jazykového velice zajímavou postavou: podoba jeho promluv závisí na tom, s kým mluví: v promluvách tvořených ve společnosti bratr sám sebe stylizuje do role básníka; jeho je spisovná a v některých momentech až nepřijatá, vykonstruovaná a tíhnoucí k poetizaci.

„Zdravím vás, kluci. Jmenuju se Polka. Vaše svatinka jistěká. A te! V-ak vy víte.“ (s. 28)

„Já bych totiž, chlapci, považoval za nejstrašnější, vykládal Polka, kdyby mě v domě dále plulo vesmírem jako obnažený sval a dále by vnímalo, chápete?“ (s. 58)

Vzhledem k pohnutým událostem, za kterých bratr i do vesnice přišel, bychom mohli tyto nepřirozeně formulované promluvy považovat za výsledek snahy o odlehčení nastalého dění, mohli bychom tedy tvrdit, že jde o funkci humornou. Podíváme-li se ale na Polkovy promluvy, které nevznikají v přítomnosti bratra,

zaznamenáme výrazné tĕhnutí k nespisovnosti vyjádření, které je typické pro ostatní obyvatele vesnice.

3.2.4. Spisovné prvky v pásmu vypravěče

Jak již bylo uvedeno výše, spisovná sloflka v pásmu vypravěče p evalfuje. V románu je ada relativn dlouhých úryvk , které nejsou narušeny obecn eskými prost edky. Ufletá spisovnost v t chto pasáflich charakterizuje vypravě v odstup, sloufí to k demonstraci nezaujatosti a neemotivnosti vypravě, jeho v-ev doucího p ehledu nad v-emi postavami tohoto fik ního sv ta.

3.3.Kloktat dehet

Nespisovnost textu se opírá o narativní princip, kterého bylo v tomto románu poufíto: v souladu s vypráv cí situací 1. osoby jsou události formulovány z vnit ní perspektivy jako vlastní p íb h hlavního hrdiny, malého chlapce flijícího v d tském domov . Tento d tský vypravě události zprost edkovává z minimálního odstup, vypráv ní se nikdy nep enese do osoby jiného vypravě, cofl, jak bylo nazna eno výše, zásadn ovliv uje podobu jazykové stránky textu.³⁴ Zden k Třanda ve své studii *Prom na narativu Jáchyma Topola* v souvislosti s postavou vypravě zmi uje Stanzelovo rozli-ení vypravěva Já na švypráv jící a proflívající Já, která jsou áste n vymezena i gramatickými a lexikálními prost edky: vypráv jící Já výrazn ji inklinuje k hovorové, respektive spisovné e-tin , proflívající Já napl uje sociáln charakteriza ní funkci (nespisovná e-tina, vulgarismy, neologismy í)õ.³⁵ Toto rozli-ení v podstat souhlasí s mými zji-t ními, kterým se nyní budu v novat.

³⁴ Třanda, 2003, s. 113

³⁵ Třanda, 2003, s. 113

3.3.1. Nespisovné prvky v promluvhách

Promluvy v románu *Kloktat dehet* majú podobu nezna ených p ímých e í, ktoré jsou uvozeny uvozovací v tou a stýkajú se šs e í vyprav e v rovin jednoho souv tí; p echod je tak velmi m kký a neostrý.³⁶ Tento zp sob vypráv ní švytvá í dojem stírání hranic mezi tím, co je možné vnímat jako šp evypráv ní rozhovoru v proudu vlastní e í [í] a p ípady tzv. zp ítomn ní d ní v epickém textu. ō³⁷

Podíváme-li se na románové promluvy z hlediska jazykového, potvrdí se jejich p edpokládaný z eteln nespisovný a expresivní ráz.

Funkce, které obecn eských prvky v textu nesou, bychom mohli rozdlít do n kolika skupin: 1) funkce charakterizovat postavu fik ního sv ta, 2) v-eobecná charakterizace ur íté skupiny, 3) ukazatel pozitivního i negativního postoje k n emu/n komu.

Do první skupiny se na základ zkoumané ásti románu nejlépe hodí postava sestry Albrechty, která se svou nespisovnou aíl expresivní mluvou vymezuje oproti ostatním sestrám, a postava pana Cimbury; a uíl se jedná o jeho vlastní promluvu i reprodukci promluvy, zaznamenáváme výraznou nespisovnost a vysokou míru expresivity, je dokonce možné, že zp sob, jakým jsou stylizovány promluvy této postavy, má indikovat níí-í vzd lanost i p íslu-nost k níí-í sociální vrstv .

Do skupiny druhé ádíme promluvy chlapc z domova, pro které je nespisovnost tak ka jedinou možnou varietou p í vytvá ení dialog .

šHele, jak to fle nespí-s náma naho e?

Sem u bráchy.

Hele, Iljo, ty se-malej, ale starej! Má-bejt naho e! Vodkdy se-v domov ?

³⁶ Schneiderová, 2007, s. 149

³⁷ Schneiderová, 2007, s. 149

Poád.õ (s. 24)

Tato kategorie by se stejn jako v románu *No ní práce* dala pov-echn stáhnout na celou mladou generaci: nap . z p vypráv ní scény, kdy chlapci z domova jdou z kostela a nadávají si s chlapci z vesnice, je patrné, že nespisovnost není výchozím principem pouze mluvy chlapc z domova.

šA ste pas áci a syfilitici, cigo-i a bakeliti, deh áci a ksindlové, vali na nás si em-tí kluci. A ste debilové a ksindlové, hnojáci a vidláci a srá i a psofrouti, vali na n trenýrká i í õ (s. 21)

Pozitivní nebo negativní postoje k němu/n komu lze op t demonstrovat na sest e Albrecht a panu Cimburovi: v p ípadech, kdy sestra Albrechta mluví na Vopi áka (dementního bratra vyprav e), bychom mohli obecně eské prost edky a expresivní výrazy (p eváfln deminutiva) považovat za projev kladného vztahu k dítě ti. V opozici stojí e ová produkce pana Cimbury; tená díky pouflití ady nadávek, vulgarism atp. objevujících se v dialozích souvisejících s Vopi ákem snadno pochopí, že pan Cimbura dítě nem že vystát.

šTakovýhle zmrdi se d ív strkali pod led, povídal pan Cimbura. [í]

Hnedka drflhubu, ekla sestra Albrechta.

Takovýhle sou narozený v erným vejci, povídal pan Cimbura, opíral se o kuchy skej st l, kinklal se na nohách. [í]

Mali ký dítě to je, prosím t ! povídá sestra Albrechta. Plivní ek se-malej, nynanej, vi , buchánku? íkala sestra Albrechta Vopi ákovi.õ (s. 27)

3.3.2. Nespisovné prvky v pásmu vypravěče

Tíhnutí k nespisovnosti textu je důsledkem vlivu a postavení vypravěče: jak již bylo uvedeno výše, jedná se o malého chlapce z dětského domova, který je tímto prostředím a okolím ovlivňován: to vede k prolínání švysokého a šnízkeho způsobu vyjadřování. Kvůli neostrosti hranic mezi tím, co vypravěč reprodukuje (převypráví) a vyprávěním aktuálního děje, je v pásmu vypravěč v podstatě nemožné striktně oddělit spisovnost od nespisovnosti a formulovat přesné definice. Důvod pro toto kolísání může být třeba: například mohlo by to být výsledkem rozporu mezi tím, jak chlapec učil mluvit sestry a tím, jak mluví ostatní chlapci, představitelé níže sociální skupiny a zároveň i mladé generace, pro kterou je spisovnost neprovozná, v tomto případě by tedy obecné prvky plnily funkci charakterizovat prostředí, v němž vypravěč vyrástal. Jako další vysvětlení se nabízí možnost citátů, převyprávěných promluv nebo vyprávěných příběhů, u kterých záleží na tom, jak promluvy vypravěč cituje a reprodukuje: pokud se jedná o sestry z domova, citáty a transformace jejich promluv budou vždy spisovné, nespisovná slovíčka jazyka naopak převažují například u pana Cimbury. Zde bychom mohli mluvit hned o několika funkcích: charakteristika postav, vysvětlení příčin určitého jednání postav nebo funkce atmosférotvorná.

V rámci nespisovných prostředků v pásmu vypravěče lze také nalézt takové případy, kdy vypravěč mluví po morfologické a hláskové stránce spisovně, do textu ale hromadí expresivní lexémy.

Šli byli odev-ád.

Když dorazil někdo nový, předevedl k dlouhokostí, ti starší ho hned prohlídli a ohodnotili a baktit se držel baktit, í ák í ák, e-i -li k Dýhovi, a když přivezli někoho, kdo byl odnikud a nemluvil esky, jen nějakou hatmatilkou, tak chvíli posedával v rohu a bulel, než si ho sestry vzaly do práce í ů (s. 10)

Tato zvýšená frekvence expresivních lexémů v krátkém úseku textu slouží k výstižnější charakteristice postav, prostředí, atmosféry v domov. Domov i k přesnějšímu postihnutí určité situace, jde tedy o zdůraznění určitých jevů, situací a vlastností.

V případech, kdy vypravěč mluví o chlapcích z domova, je rozeznatelný negativní postoj vypravěče k vyprávěnému a ten by mohl nabýt dojmu, že nemusí jít pouze o reprodukci cizího názoru; onu negativní vazbu související s Domovem vypravěč mohl buď od někoho převzít a svým způsobem se s tímto označením sčít, nebo s nimi dokonce souhlasí. Tyto pasáže mohou nést více významů: charakteristika prostředí, osob nebo výstižnější popis situace.

„Nebyli jsme dítka boží, byli jsme svolo, parchanti, psychopati, synové kurev a cizinců.“ (s. 9)

Jasnou negativní konotaci nesou tyto části textu, ve kterých jsou zmínováni rodiče chlapců; v těchto případech vypravěč nešetí vulgarismy a lexémy s negativním zabarvením; tímto způsobem vypravěč zdůrazňuje svou nelibost vůči rodičům, kteří své děti pohodili, odmítli se o ně starat.

„Šíř, už jsem byl rozumný natolik, že jsem na tuhle zem sral hovna, protože to byla země těch svinů, mých rodičů.“ (s. 18)

Svou roli ve výběru obecněeských forem hraje také funkce emocionální: v určitých situacích vypravěč, dítě, pro které je jazyk šflivel, nehotová materie chrlená ve stadiu zrodu a produkována pirozenou potřebou zmocňovat se jevů

pojmenováním³⁸, ve svém proudu e i uflije n jaké obecné formy, kterou posléze drfílí aíl do konce v ty.

šN který dolejzali, t eba s malejma mouchama, pavou kama, mu-kama, v-im, co nahrábli, co p ed nima neuteklo.õ (s. 8)

3.3.3. Spisovné prvky v promluvách

Spisovný jazyk v promluvách se nejz eteln ji projevuje v eové produkci ádkových sester. Zde by spisovnost mohla slouflit k odli-ení ur itého spole enství od ostatních postav, k jeho charakteristice, mohlo by to indikovat vzd lanost a výchovu, které se sestrám dostalo.

3.3.4. Spisovné prvky v pásmu vypravěče

V textu lze nalézt relativn dlouhé úseky psané spisovnou e-tinou, jak jifl bylo zmín no vý-e, jedná se o p ípady, kdy vyprav cítuje, p edev-ím to, co ekly sestry.

šPot ebovali jsme pádnou ruku, dostatek tepla a jídla a nau it se e-tin , jak íkalo -est sester.õ (s. 10)

Spisovnost se ale neomezuje pouze na tuto funkci sd lovací. Spisovnou podobu jazyka nalézáme nap . ve scén , kdy vyprav í popisuje, jak sestra Albrechta v dob , kdy je-t nebyla sestrou a d m nebyl domovem pro chlapce bez rodi , vypráv la pohádky; uplatn ní spisovnosti bychom zde mohli považovat za kladné

³⁸ íha, 2009, s. 104

reflektování vztahu Albrechty k t mto p íb h m: spisovnost jim dává jakýsi punc okázalosti a slavnostnosti, vyvy-uje je nad b ělnou komunikaci.

Spisovná varieta je dále vyufělívána i k popisu vn ě-jích okolností, jedná se o relativn ě dlouhé úseky, ve kterých se jen z ídka objeví nespisovná forma nebo lexém: ty v tomto spisovném kontextu znamenají zd razn ní n jakého jevu, charakteristiky, vytvá í kontrast zalofěný na st etu prost edk ě s rozdílnými p íznaky.

šKafělě dítko bofěě, kdokoli dorazil, a uěěto byl dlouhoko-ilá nebo hoch jifěl zralý pro trenýrky, dostal od star-ích ihned trochu do drěfky, aby v d l, ěě je v domov Domov .õ (s. 10)

Tyto popisy bychom ale mohli považovat za autorovu stylizaci: s p íhlédnutím k nízkému v ku vyprav ěe, pouěěitým slov m a slovním spojením, v n kterých místech i slovosledu, docházíme k záv ru, ěě díě ve v ku vyprav ěe by nebylo schopno vyprodukovat takový text; to znamená, ěě proud vypráv ní kladený do úst vyprav ěe je výsledkem autorovy hry s jazykem, v n kterých p ípadech úmysln ě p etafěným. Tyto p ípady, kdy spisovná varieta slouěěí k zvelení a zvyrazn ní vypráv ěého, inklinují k p íznakovosti.

š íkaly mi Ilja, v-echny sestry, p stounky a ochránkyn na-e, tehdy v Si emi í ěõ (s. 7)

4. Závěr

Cílem této bakalá ské práce bylo charakterizovat podoby a funkce obecné e-tiny ve vybraných prózách Jáchyma Topola. První ást byla zam ěna na vyhledání a popsání obecn ěeských prost edk ě v rovin ě hláskové, morfologické a

lexikální, část druhá byla zaměřena na analýzu funkcí, které popsané obecně české prostředí v Topolových prózách nesou.

Rozbor užitého repertoáru obecně českých forem ukázal, že Jáchym Topol pracuje s relativně širokou škálou možností hláskových a tvaroslovných změn, které ve výskytu ale značně kolísají, nejsou užívány dle sledné ani pravidelně. Nejčastěji patřící změna koncovky *-ě* na koncovku *-ý* u přidavných jmen tvrdých a zájmen, zjednoduování souhláskových skupin u pomocného slovesa *být* a u slovesa *jít*, změna koncovky *-ý* na obecně českou koncovku *-ej* u přidavných jmen tvrdých, zkracování kvantity samohlásek, unifikovaná koncovka *-ma* u substantiv a pronomín v 7. pádu plurálu a zánik nefinálního sufixu *píestí* *inného* u sloves.

Na základě frekvence výskytu se ukázaly okrajovými tyto jevy: zánik koncové hlásky *-í* u sloves vzor *dlat* a *sázet* ve 3. osobě plurálu přítomného, protetické *v-*, splývání *asování* u kterých sloves a slovesa s chybějící osobní koncovkou v první osobě plurálu.

Mezi opomíjené jevy bychom mohli zařadit například změnu *ou-* v *í* *ú-* na začátku slov (*úvoz* > *ouvoz*, *úroda* > *ouroda*), zánik *v-* před skupinou souhlásek (*vstávat* > *stávat*, *vztek* > *stek*) atp.; tyto obecně české formy nebyly v žádné ze zkoumaných částí nalezeny.

Lexikální rovina byla zjednodušeně rozdělena do tří základních skupin (obecně české výrazy s nízkou mírou expresivity, výrazy pejorativní, výrazy vulgární), které nám poskytly relativně přehledný a reprezentativní souhrn využitých nespisovných lexémů v rámci vymezené osy. Na základě tohoto rozdělení bylo zjištěno, že lexémy, které všechny využitě přirozeně považují za obecně české, se v jednotlivých románech obměňují, společně mají tyto tři prózy hlavně přejímky z nemi.

Dále byla v prózách zaznamenána vysoká frekvence lexémů s r znou mírou expresivity a ada lexémů autorem v rámci aktualizace textu nov utvo ených. Vyufflívání t chto prost edků p ispívá k výrazné nespisovnosti Topolových próz.

Analýza obecn eských prost edků ve vybraných dílech z hlediska funk ního odhalila vysokou variabilitu význam , které v textech obecn eské prost edky mohou nést. Bylo zji-t no, že funk ní hledisko obecn eských prost edků ovliv uje výstavba textu, pozice vyprav e v p íb hu (tzn. z jaké perspektivy je narace realizována) i kontextová zapojenost jednotlivých sloflek textu v konkrétních situacích. Tato analýza zohled ovala i pasáfe psané spisovnou e-ťinou, která v n kterých p ípadech na p evaflující obecn eském pozadí mohla nést p íznak.

Pro v t-í p ehlednost byl kařdý text rozd len do ty sloflek: nespisovné prvky v promluvách, nespisovné prvky v pásmu vyprav e, spisovné prvky v promluvách a spisovné prvky v pásmu vyprav e. Ve v-ech analyzovaných prózách byla zji-t na p evaflující nespisovnost v promluvových aktech, ta sloufčila p edev-ím k charakteristice jednotlivých postav, jejich spole enského postavení a míry vzd lanosti, ale také za azovala tyto mluv í do n jaké -ir-í skupiny: v románu *And l* -lo o p íslu-nost k prařskému podsv t-í, v románech *No ní práce* a *Kloktat dehet* -lo o vymezení komunikace mladé generace jako celku. Spisovnost v promluvách v daném kontextu pak stála v opozici proti postavám vyufflívajícím obecn eských prost edků , mnohdy -lo o lov ka vzd laného, odli-ného od daného prost edí.

Pro pásmo vyprav e je p ízna ná vysoká míra stylizace, vliv na výb r ur ítých jazykových prost edků má pozice vyprav e vzhledem k fik nímu sv tu a kontext. P estofe p evafluje obecn eský ráz, lze nalézt úseky, které vyufflívají spisovné variety jazyka; jedná se hlavn o popisné pasáfe, citace a reprodukce toho, co n kdo ekl. V t chto chvílích je znatelný vyprav v odstup, jeho odosobn ní, které sloufí p edev-ím ke sd lení ur ítého faktu. Naopak výskyt nespisovných

prostředk v pásmu vypravěje charakterizuje vypravěčovu emocionálnost, zaujatost, pomáhá dokreslit atmosféru, prostředí, situaci, ale reflektuje i napětí pozitivní nebo negativní vztah mluvčího k někomu nebo němu. Kontrastnost mezi spisovností a nespisovností pak vytváří napětí a slouží k zdůraznění určitého jevu.

Tato bakalářská práce ukázala, že uplatnění obecné teorie v prózách Jáchyma Topoly není pouhým výsledkem spontaneity, náhodnosti a fascinace jeho plynutím, ale že je to důmyslně konstruovaná a úmyslná stylizace. Topol využil variabilnosti českého jazyka k autentičtějšímu a užšímu ztvárnění fikčního světa svých románů: díky diferenciaci spisovnosti a nespisovnosti tak lépe a výstižněji mohl zobrazit charaktery postav, prostředí, atmosféru i vliv, který na jedince má jeho okolí.

5. Seznam literatury

Primární literatura

TOPOL, Jáchym. *And l.* 1. vyd. Praha : nakladatelství Hynek, 1995. 134 s. ISBN 80-85906-20-1

TOPOL, Jáchym. *Kloktat dehet.* 1. vyd. Praha : Torst, 2005. 272 s. ISBN 80-7215-255-6

TOPOL, Jáchym. *No ní práce.* 1. vyd. Praha : Torst, 2001. 259 s. ISBN 80-7215-136-3

Sekundární literatura

ECHOVÁ, Marie a kol. *Sou asná eská stylistika.* 1. vyd. Praha : ISV, 2003. 342 s. ISBN 80-86642-00-3

DANETTM, František a kol. *eský jazyk na p elomu tisíciletí.* 1. vyd. Praha : Academia, 1997. 292 s. ISBN 80-200-0617-6

FILIPEC, Josef a kol. *Slovník spisovné e-tiny pro -kolu a ve ejnost.* 3. oprav. vyd. Praha : Academia, 2003. 647 s. ISBN 80-200-1080-7

FUNDOVÁ, Marie. K po átk m pronikání obecné e-tiny do jazyka eské prózy. In: *Na-e e* , 1965, ro . 48, . 1, s. 21-29.

HUGO, Jan (ed.). *Slovník nespisovné e-tiny : argot, slangy a obecná mluva od nejstar-ích dob po sou asnost : historie a p vod slov.* 3. roz-., vyd., Praha : Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN 978-80-7345-198-1

MAGLIONE, Concetta. Nové uplatn ní obecné e-tiny v literatu e. In: *Na-e e* , 2001, ro . 84, . 2, s. 74-80.

MARETM, Petr. Mezi spisovnou a nespisovnou e-tinou. In: *Slavia*, 2008, ro . 77, . 1-3, s. 111-123.

ÍHA, Ivo. Svolo , parchanti, psychopati, synové kurev a cizinc . In: *Tahy*, 2008, s. 100-108.

SGALL, Petr; HRONEK, Jiří. *e-tina bez p íkras*. 1. vyd. Praha : H&H, 1992. 181 s. ISBN 80-85467-29-1

SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *e v proudu vypráv ní*. Jáchym Topol: Kloktat dehet. In: *Studia bohémica*, 2007, sv. 10, s. 147-152.

STICH, Alexandr. K obecné e-tin v sou asné krásné próze (Ota Pavel). In: *Na-e e*, 1975, ro . 58, . 4, s. 215-223.

STICH, Alexandr. Nespisovné prvky v sou asné eské próze. In: *Knifní kultura 1*, 1964, . 2, s. 60-61.

STICH, Alexandr. O jazyce dvou sou asných autor . In: *Na-e e*, 1990, ro . 73, . 3, s. 113-126.

TMANDA, Zdeněk. Prom na narativu Jáchyma Topola. In: *Opera Academiae Pedagogicae Liberecensis*, 2003, sv. 1, s. 110-115.

TRÁMEK, Rudolf (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. 1. vyd. Brno : MU, 1996. 261 s. ISBN 80-210-1304-4

UT ENÝ, Slavomír. O ná e í v eském kulturním kontextu d íve a nyní. In: *Knifní kultura 2*, 1925, . 5, s. 182-183.